

ADATOK SZEMERE PÁL FORRÁSAIHOZ.

Szemere Pál első költői kísérleteiről (*Dalok azoknak, akik szeretnek, 1812—1813.*) ismeretes, hogy németből készült fordítások. A kor hangulatának és ízlésének megfelelően, mégis hamarosan énekszóra kerültek nálunk is, és Szemerét a «legédesebb» dalok írójával ünnepelték. Ha e daloknak nem volt is igazában írója, kétségtelenül az akkor Németországban és Ausztriában legnépszerűbb énekeket ültette át — ez sikerének titka.

Forrásainak egy részére mintegy másfél évtizede mutattam rá először.¹ A *Vergiss mein nicht*et Susiejének (Fáy Zsuzsánnának) sürgetésére ültette át. *Hűség* c. költeményének eredetijét már Szentjóni Szabó László korában énekelgették. (*Egy megvetettnek keserve*) Matthisson *Lied aus der Ferne* c. dalának három fordítása is járta nálunk. Az *Epedés* (Paesiello) és a *Szerenád* (Éjjeli. — Kotzebue) pedig német színdarabok betéteiből kerülhettek a közép-osztály leányainak ajkára. Ezeket az adalékaimat taldom meg most még egy-kettővel.

Szvorényi jegyzeteiből² tudjuk, hogy a kis ciklust Szemere «Eschenburgból, Schillerből stb.» fordította. Hogy Johann Joachim Eschenburg (1743—1820.) melyik költeményéről van szó, azt maga Szemere árulja el Kölcsseyhez írott egyik levelében: «Eschenburg dalát *Dein gedenk ich und ein sanft Entzücken*... igenis én fordítottam.» Az eredetinek *Elegie an Dorinde* a címe (*Göttinger Musenalmanach* für 1772., 62. l.) Szemere a *Remény* címet adta fordításának. Íme az első strófa párhuzama:

Dein gedenk ich und ein sanft	Eszembe jutsz és egy gyenge érzés
	[Entzücken
Ueberströmt die Seele, die dich liebt;	Kedvre gerjeszt, édes lángra gyújt,
Das ist einer von den Augenblicken,	Ah mily irigy lett hozzám a végzés,
Die zu sparsam mir das Schicksal	Ily szempillantást is ritkán nyújt.
	Rám tódultak a buslakodások,
	[giebt!
Ein Gefolge trüber, schwarzer Stunden	Ifjúságom napja béborul;
Drängt sich dicht um meine Jugend	Vigan tölteket egy-két pillantások,
	De esztendők busan s komorul.
Augenblicke sind mir froh ver-	
	[her;
	[schwunden;
Aber Jahre trüb und freudenleer.	

Eschenburgnak ez a dala nagyon népszerű volt. «Eschenburgs Lied ist zum Teil übergegangen in heutige Volkslieder.»³ A dalnak ötféle megzenésítése ismeretes, a legnépszerűbb J. F. G. Beckmanné volt (1782-ből), amelyet Friedländer «jeltz recht verblasst und altmodisch»-nak tart.⁴ Hozzánk a darab valószínűleg mint operett-betét került: ilyenül szerepel Eschenburg első munkájában (1768.), *Lukas und Hannchen* c. egyfelvonásosában, amelyet franciából fordított; nálunk a pesti német színészek már 1787-ben előadták.⁵

¹ EPhK. 1913. 358—360. l.

² Szemere Pál munkái, I. 264. l.

³ Böckel, *Deutsche Volkslieder aus Oberhessen*, 1885. — Köhler u. Meyer, *Volkslieder von der Mosel und Saar*, 1896. (Idézi Hoffmann v. Fallersleben könyve: *Unsere volkstümlichen Lieder*,⁴ v. Karl Prahl 40. l.)

⁴ *Das deutsche Lied im 18. Jahrhundert*, II. 138.

⁵ Kádár Jolán, *A budai és pesti német színpad története 1812-ig*, 92. l.

Szemere Pál költői ébredésének egyik kísérő mozzanata Schillerért való nagy lelkesedése is. Bayer József említi¹, hogy Szemere Schillernek rajongó tisztelője volt. 1813-ból való *Az ér mellett* . . . c. fordítása: *An der Quelle sass der Knabe* . . ., amelyet elsöül szintén Fáy Susienek küldött meg.² «S viszont *Az ér mellett*-et köszöné meg, melyet Gombára nékie megküldöttem. Még egyik darabja sem tetszik így Pali. *Hidd el két boldog szerelmes — Kis kunyhóban is megfér* . . . érzi ezt Pali?» A verset utóbb Helmecey és Töltényi s mint ismeretes (Szvorényi nem említi) zsengei közt Petöfi is lefordította. Érdekes Petöfi utolsó sorait Szemerével összevetni:

Szemere

Hallgasd, a liget miként zeng,
Mely tisztán zug e kis ér;
Hidd el e két boldog szerelmes
Kis kunyhóban is megfér.

Fetöfi

Ime, dal zeng a berekben,
S tiszta zajjal jár az ér!
Egy boldog szerelmi szívpár
Kis kunyhóban is megfér.

De van Szemere költeményei között még egy Schiller-fordítás, amelyről Szvorényi — aki a *Hazafias versek, epistolák, vegyesek* között mint eredetét közli — jegyzeteiben is csupán ezt írja: «Költöknök egy, Horvát Istvánhoz, 1816-ban írt leveléhez csatolva, a Nemzeti Múzeum irattárában 1425. Quart. Lat. jelzettel. Kiadatl.» Ez a vers, *A világ felosztása*, mint első pillantásra láthatni, Schiller híres költeményének, *Die Teilung der Erdene*k, a fordítása. Schiller ötös és hatodfeles rímes jambusait négyes rímtelen jambusokban tolmácsolja, s ehhez képest a fordítás szabad — de magyaros is:

S im, minden, ami ép s mozog,
Vén, ifju együvé futos;
A gazda parlagot ragad,
Puskát az urfi és kopót;
Tengert fog a kereskedő,
Bányát a kincseket lesök.

Jellemző e korra — bár a vers egy magánlevél melléklete volt és cenzura alá nem is került — hogy a most következő két sort Szemere le sem fordította:

Der König sperrt die Brücken und die Strassen
Und sprach: der Zehente ist mein.

Evvel szemben a végét — elprözaisítva — kibővítette:

Der Herbst, die Jagd, der Markt ist
nicht mehr mein.
Vadászat, bánya, gazdagság,
Tenger, vásár, kereskedés
Többé hozzám nem tartozik.

Hadd mutassak rá, hogy Szemerének abban a furesa munkájában — *Tandithyramb és Talányábrándok* — amely a *Föti dalt* volt hivatva — versben — fejtegetni, a XVI. rész *Öröm* első sorai is Schiller hatására vallanak.

Mi az öröm? Szikra! Istenek szikrája;
Leány, Elysium édes leánykája.
Lángital, amellyel minden lények élnek;
Ut, melyen jók, rosszak együtt mendegélnek.

¹ Schiller drámái a régi magyar színpadon és irodalmunkban, 1912. 26. lap.

² Kazinczy Lev. X. : 306. l.

Nyilvánvaló, hogy az *An die Freuderól* van szó, mely Beethoent is a IX. symphoniára ihlette:

Freude, schöner Götterfunken,
Tochter aus Elysium,
Wir betreten, freuertrunken,
Himmlische, dein Heiligtum.
Deine Zauber binden wieder,
Was die Mode streng geteilt;
Alle Menschen werden Brüder,
Wo dein sanfter Flügel weilt.

Eddig tárgyalt sorozatába vette fel Szemere utóbb, 1835-ben megjelent zsebkönyvében, a *Házi boldogság* c. dalát is. Ennek forrására Hoffmann v. Fallersleben már idézett gyűjteménye vezetett rá. Az eredetinek, amely minden effajta gyűjteményben megvan, szerzője Christian Jakob Wagenseil (1756—1839). 1778 februárjában Wandsbeckben írta s természetesen a Wandsbecker Botenak, Matthias Claudiusnak ajánlotta. A két költemény viszonyát leginkább ez az összevetés mutatja:

Arm und klein ist meine Hütte,
Aber Ruh und Einigkeit
Wohnt in ihr; auf jedem Tritte
Folget uns Zufriedenheit.
Lass die Liebe bey mir wohnen,
Die mir Blumenkränze flicht,
O Geschick! dann neid' um Kronen
Ich den grösten Fürsten nicht.

Szegény és kicsi kunyhócskám;
De boldogság lakja azt,
S megelégedés mosolyg rám
Minden pillantás alatt.
Itt örömvirágot fűzve
Boldogit hív szerelem;
A dűst, míg ragyog fényt űzve,
Én itt nem irigyelem.

O! wie ist sie frisch und fröhlich
Wenn sie Märchen vorerzählt
Gott, wie ist der Mensch so selig,
Der sich nicht um Reichtum quält!
Arm und klein ist meine Hütte,
Doch ein Sitz der Einigkeit,
Gott, erfülle du die Bitte:
Lass uns nur Genügsamkeit!

O, mely boldog az oly férfi,
Kinek érzi ezt szíve;
Bánat, bú nem árthat neki,
Csendes, nyugodt élete.
Szegény és kicsiny kunyhócskám;
De egyezség lakja azt, —
Oh, szent jó Isten, hallgass rám:
Hagyd mindig így sorsomat!

Wagenseil verse is, mint Szemerének eddig kimutattam legtöbb forrása, színdarab betétje volt. A szóbanforgó egyfölvonásosnak története önmagáért is érdekes. A kis dráma, amely Gessner Salamon *Erastjának* hatása alatt született¹, Gothában, 1779-ben jelent meg, a következő címmel: *Ehrlichkeit und Liebe*. Ein ländliches Schauspiel mit Gesang, in einem Aufzug. Die Musik ist vom Herrn Kappellmeister Wolf zu Weimar. Az ajánló vers: *An meinen lieben Claudius*. A *Nachricht*ben Wagenseil mondja el a darab hasonlóságának az okát: «Ich hatt' erst Gessners Erast zum *Singspiel umgearbeitet*, es versteht sich mit Abänderungen in der Katastrophe, Sprache u. s. w., so dass es immer noch viel eigenes gehabt hatte. Bey reiferer Ueberlegung aber war mir doch *die zu grosse Aehnlichkeit* mit *Walder* anstössig, und deswegen verwarf ich diese Arbeit. Ich musste dies erinnern, weil in gegenwärtigem Stück ein paar Szenen sind stehen geblie-

¹ Máté Károly barátom, aki szíves volt Berlinben a kettőt összevetni és több becses adattal egyébként is kezemre járt, megállapította, hogy meséjük csekély eltéréssel azonos.

ben, — damit mann mich nicht blindlings der Nachahmung beschuldige.» Az itt említett *Walder* — Máté Károly figyelmeztetett rá — kétségtelenül a Shakespeare-utánozó Christian Felix Weisse (1726—1804) névtelenül megjelent Marmontel-átdolgozása.

Az *Ehrlichkeit und Liebe*nek ezt a betétdalát Wagenseil később fölvette munkáinak gyűjteményébe is.¹ Ekkor már nagyon népszerű volt a dal — elterjedtségét elsősorban Ernst Wilhelm Wolf (1735—1792.) zenéjének köszönhette.² Ezt a dalt is ötször zenésítették meg, többek között maga Wagenseil is. 1830-ban holdogan írja: «Das Lied *Arm und klein* war vor ungefähr 50 Jahren sehr bekannt und wurde auf Messen, Jahrmärkten und Kirchweihen viel und oft gesungen, auch mit der Beyschrift *Gedruckt in diesem Jahr* verkauft, . . . Es ist vielfältig, auch einmal *von ihm selbst*, in Musik gesetzt worden. Der Verfasser hält *die* Composition für die beste, die er auf einem Jahrmarkt von Dorfmusikanten singen hörte.»³

Wagenseil dalának ez a nagy népszerűsége magyarázza meg, hogy került Szemere forrásai közé.

Szemere sokat énekelt fordításai a XVIII. század közepe óta népszerű német daloknak szövegükben való megmagyarosodását jelentik.

GÁLOS REZSŐ.

KAZINCZY ISMERETLEN ÉRTEKEZÉSE.

Az IK. ez évi I. füzetében Rác Lajos cikket írt *Kazinczy egy ismeretlen értekezéséről*, s közli a Nemz. Múzeum kézírata alapján a mintegy négy nyomtatott lapra terjedő értekezést, mely *Bevezetés a Törvények Lelke nevű könyvhöz* címen I. A Törvényeknek eredetéről, II. Hol veszi eredetét a büntető Hatalom, III. Következések részeket foglalja magában. Rác Lajos az értekezésben Kazinczy egy önálló, eredeti dolgozatát véli felfedezni, de pusztán következtetéseken alapuló tanulmányában téves eredményre jut: a mű nem egyéb, mint Beccaria *Dei delitti e delle pene* c. művének szó szerinti fordítása. Ezt, mint kétségtelen tény megállapítván, előbb igyekszünk eloszlatni e mű körül felmerült tévedéseket, majd keletkezésének körülményeit megvilágítani.

Mert nem első tévedés, amelyet Kazinczy e kézírata okozott. Váczy János már korábban Montesquieu-fordításnak nézte; Rác Lajos most olyan eredeti dolgozatnak, melyet az állambölcséleti eszmékkal foglalkozó széphalmi vezér Hobbes, Puffendorf, Rousseau, Montesquieu és Filangieri eszméinek hatása alatt írt. . . S csakugyan a Rác Lajos bevezető sorait olvasva úgy tetszik, mintha két különböző munkáról beszélnének. Rác Lajos ugyanis ezt írja: «a kézíraton ugyan magán Kazinczy neve vagy aláírása sehol sem szerepel»; «e dolgozatnak tulajdonkép nincs címe»; s keletkezésének idejét is csak hozzávetőlegesen állapítja meg 1790—93 közé

¹ *Vermischte Gedichte und prosaische Aufsätze*, 1785. I. k.

² Friedländer, id. m. II. 260. l.

³ *Literar. Almanach für 1830*. Leipzig. — Id. Friedländer id. h.

holott a kézirat címlapján ez áll: *Montesquieu: a' törvények lelke. Fordította Kazinczy Ferenc. 1793.*, az első szöveglapon pedig ez: *A Montesquieu által írtt, és Kazinczy Ferencz által magyarra fordított Törvények Lelke nevü Könyvre való BEVEZETÉS. Kazinczy Ferencz saját kezeírása.* — vagyis a szerző is, a cím is és az évszám is tisztán fel van tüntetve. Ép ez okozta a másik tévedést, hogy t. i. Váczy János — a címnek hitelt adva — *Kazinczy fordításairól* készített repertóriumában (Akad. Ért. 1914.) Montesquieu-fordításnak vette fel. Így szerepelt a mű a Múzeum Ktár kézirat-tárának katalógusában is. Azonban a Rácz Lajostól közreadott művet s a kéziratot egybevetve tapasztaljuk, hogy nemcsak a jelzet és terjedelem azonos: *Fol. Hung. 872., 12 lap.*, hanem azonos a tartalom, a szöveg is. Ez alatt a jelzet alatt könyvelte el a fordítást Váczy János is, bizonyosságul annak, hogy ő is e munkára gondolt. A két mű *azonosságát illetőleg tehát semmi kétség.*

Rácz Lajos csak észreveszi — helyesen — hogy a mű *nem az Esprit des lois* fordítása, hiszen Montesquieu-nél ilyen fejezetcímek, ilyen szöveg nincs; sőt nem is a *Contrat Socialé* — következtet tovább Rácz — melyet Kazinczy köztudomásulag fordított — s nem is a Filangieri: *La Scienza della Legislazione* c. művéé, amely eszméi miatt rokonszenves volt Kazinczy előtt — Filangierit Kazinczy több helyen Montesquieu-vel együtt emlegeti is. «Így nincs más hátra — írja — mint azt Kazinczy *önálló, eredeti* dolgozatának, egy hosszabbra tervezett dolgozata bevezető részének tekinteni, melyben ő — Hobbes, Puffendorf, Rousseau, Montesquieu és Filangieri eszméinek hatása alatt — az állami, s első rendben a büntető-törvényeknek a társadalom érdekeivel való összhangzatba hozatala mellett tör lándzsát.» Abból azonban, hogy a mű a fentemlítettekkel nem azonos, nem következik, hogy eredeti! Érdekes az is, hogy Rácz Lajos Filangieri hatását tartja a legvalószínűbbnek, kivált egy a Kazinczy szövegében előforduló olasz idézet alapján, s mert Kazinczy Filangierit néha Montesquieu-vel együtt említi, de nem gondol arra, hogy Beccaria is olaszul írt, s rendszeren őt is együtt emlegeti Kazinczy Montesquieu-vel — és Filangierivel is. (XIX. 395., XIX. 399.) Kazinczy pedig Beccariát fordítja, s «értekezése» Beccaria *Dei delitti e delle pene* c. művének *Introduzione, Origine delle pene, Diritto di punire, Conseguenze* fejezeteit foglalja magában, melyeket Kazinczy minden valószínűség szerint olasz eredetiből fordított magyarra.

Lássuk a mű keletkezésének körülményeit. Kazinczy valóban foglalkozott állambölcseleti eszmékkal: így fordította Rousseau-tól a talán már végleg elveszett *Contrat socialt* — melyről pár gyakorta napvilágot látott adaton kívül egyebet nem tudunk¹ — pár lapot a *Gouvernement de Pologne*-ből, le akarja fordíttatni a *Discours sur l'inégalité* (II. 45.) s dolgozik fogságáig még egész sereg politikai vagy politikai célzatot is rejtő művön. A felvilágosodás egész eszmeiköre ismeretes volt előtte s így a *humanitarizmus* is — amazzal majdnem azonos fogalom, melybe annyit beleértett százada, s melynek eszméi hódítottak a társadalmi s általában a kulturélet minden terén. E gondolatkörből — a szabadsajtó és szabadszó kivéte-

¹ Váczy feltevése, hogy a kézirat Pápai Sámuelnél veszett el. Lásd Lev. XI. 398. l.

lével — talán semmi sem vert oly mélyen gyökeret Kazinczy lelkében, mint ép az *emberiesség* eszméi: az ifjúságában majdnem radikális Kazinczy, a hajdani Rousseau-fordító, ezeket az eszméket táplálja végig élete folyamán s hinti el alkalomadtán írásaiban... A humanitarizmus terméke a büntetőjogban Beccaria műve is. A halálbüntetés és tortúra eltörlése Ausztriában részben az ő nevéhez fűződik, a II. Józseftől megindított büntető-jogi előmunkálatoknak a császár egyenes kívánságára ő lett az egyik irányítója, eszméi átmentek az 1790., 1792-i javaslatokba, stb. De más, *irodalmi* úton is eljutott neve a közönséghez. Az encyklopédisták jogbölcseleje nem az utolsó szolgálatot kapta azoktól a franciáktól, akiknek eszméi és működése hozzájárultak műve létrejöttéhez: terjesztik azok hírnevét azután is. Voltaire és Diderot kommentárokat írnak róla, művét tárgyalják D'Holbach szalonjában... Voltaire, kommentárján kívül, szellemében írja a *Prix de la justice et de l'humanité*, melyben mint annyiszor, említi is Beccariát. Kazinczy ismeri többek között Voltaire e művét, 1780-ban Regmecen kimásol belőle néhány articulust, nevezetesen a következőket: *De l'inceste, Du viole, Du rapt, Des libelles diffamatoires* és *De la torture*. (Akad. Ktár, 2° 2. sz., II. k.) Különben ez a mű sem volt ismeretlen Magyarországon, az 1790-i országgyűlésre lefordítja egy ismeretlen magyar ezen a címen: *Az igazság kiszolgáltatásának s felebaráti szeretetnek jutalma. Írta a Henriának szerzője. Franciából fordította egy N... Nyomatás alá bocsátatott az 1790-dikben tartott ország gyűlése alkalmatosságával.* A mű egy példány megvolt pl. a Jankovich könyvtárában más hasonló termékekkel együtt. (Muz., Jur. ir. 816.) Kazinczy különben ismeri Voltaire híres Calas-pörének iratait is — lebonyolítása, szemében, Voltaire egyik legnagyobb érdeme, s ez, mellesleg szólva, közvetlenül is hozzájárult Beccaria művének a sugalmazásához. «Példás és igen nemes cselekedete az — írja — midőn az ártatlan Jean Calas familiáját nem csak a' betstelenségtől, hanem a nyomoruságtól is megmentette. Lásd a' Vallásbéli Türedelmét.» (Orpheus, II. 161.) Más helyen is olvashatott róla Kazinczy Voltaire-nél, ki igen gyakran emlegeti az olasz bölcselet, s óhajtja «qu'on relise souvent cet auteur de l'humanité.» Tény azonban, hogy Kazinczy fordítja Beccariát, kinek első megismertetésében valószínűleg Voltaire fentidézett műve is résztvett. — De egy másik feltevés is igen valószínűnek látszik. Nem épen a büntető-törvényekkel való foglalkozás vágya sarkalja fordításra Kazinczyt s fordítása összefügg egyéb ezidőbeli terveivel. Mert *mit* fordít le a műből? A bevezetésen kívül a három első fejezetet, melyeknek elseje és másodika a társadalmi szerződés gondolatát, harmadika a hatalom megosztásának elvét (s csak utolsó passzusában a mérsékelt büntetések argumentumai) foglalja magában. Beccaria és Rousseau *szerződéstana* között nincs lényeges eltérés: az államot mindkettő a természeti állapotot odahagyó emberek *önkéntes* társulásának tekinti s mindkettő a szerződéses társadalomból indul ki. A hatalom megosztásának elve tekintetében is meg egyezik Beccaria a franciákkal. E tanítás apostola tudvalevőleg Montesquieu elveit az angol alkotmányról írott fejezetében fejti ki s terjeszti el Európaszerte. Tőle tanulja Beccaria is — saját bevallása szerint az ő «fényes ösvényén» halad; szövegét hasonlóság kedvéért párhuzamba szokták állítani Montesquieu-ével. E tanítás némi módosítással megvan Rousseau-

nál is s beiktatva az *Emberi jogokba* a szerződés tanával együtt a forradalmi alkotmány legsarkalatosabb postulatuma lesz.

De akár Rousseau-ének ill. Montesquieu-ének, akár Beccariának tekintsük ez elveket, bizonyos, hogy a francia politikai gondolkozás legtöbbet hangoztatott axiómái, melyek nálunk is a leginkább el voltak terjedve.¹ Kazinczy már 1790–92 között fordítja a *Contrat socialt*, de 93-ban a fenyegető előjelek miatt elégeti fordítását. (Lev. II. 298.) Majd újra hozzáfog, bár nem reméli, hogy a mű napvilágot láthasson, «mert az idők nem úgy folynak». (u. o.) Ekkor fordítja le Beccariát: igen valószínű, hogy kárpótlásul az elégetett műért. Valami hasonlót keresett, melyben a hirhedt és szigorúan tiltott mű eszméi leginkább feltalálhatók. Hiszen a *Contrat socialból* is a két első könyvet, a forradalmi, elméleti részt fordítja le újra! Egy adat Kazinczy sajátos makacsságához s irodalmi jóltájékozottságához...

Fordításában említi is egy helyen Rousseau-t: «Rousseau egy helyet azt mondja, hogy ő nem tud világos lenni azoknak, akik őt megérteni nem akarják; s ezt mondja a Fordító is.» Tolla alá a nemrég fordított *Contrat social* szavai tolnak: amint az áthúzásból megállapítható, a Nemzeti legfelsőbb Hatalmat spontán «Souveraine»-nek volna hajlandó fordítani; stílusa, dialektikája önkéntesen a C. S.-t idézi emlékünke, melybe ugyan belecseng Beccaria szenvedélyes, érzelemkeltő hangja is.

S mi mindent nem talált meg Kazinczy Beccaria pár lapján? A nyomtatásnak Volney *Ruines*-jébe illő glorifikálását, Montesquieu dicséretét s végül a büntető-jognak tetszetős, humanitárisztikus alapon való megreformálását.

A fordítást Morellet francia áttünetéséből is végezhetné volna, de hogy eredetiből dolgozik, bizonyítja, hogy egy helyen idézi is az «olasz textust»: Beccaria szövegét.

Rousseau, Montesquieu, Beccaria, Sonnenfels, Filangieri valóban nem ismeretlen nevek Kazinczy előtt. Sonnenfels egyik művére a 90-es években a Bécsben időző László öccse hívja fel a figyelmét: «Ohajtanám, hogy Sonnenfelset olvasd. Én az ő *Der Mann ohne Vorurtheil*-ját értem.» A négy utóbbit csakugyan több helyen együtt is említi: «Diétai követnek oly férfiak kellene, kik előtt Montesquieu, Filangieri, Beccaria, Sonnenfels nevei nem ismeretlenek» (XIX. 399.); szereti az olyan követet, akik Montesquieu-t, Filangierit, Beccariát, Sonnenfelset megianulták, bár a követben egyéb is megkívántatik — írja ismét máshelyt.

Az *Esprit des lois*-ból nem fordít Kazinczy.

Ismeri e művet is s megyegyűlésen — mikor a vármegye vezetői «proconsuli rablásokat» tesznek s korrupciójukkal «haramiaságra», «pillogásra» szoktatják a tisztviselőket — számtalanszor elmondja, hogy csak «a virtus az egyetlen egy istáppja a' társaságnak». Persze nem igen szeretik felszólalásait — amint írja: «emlékeztén Montesquieuból, hogy a *Virtus* hová, az *Ehre* ismét hová való». (VII. 71.) Kommentár nélkül írjuk ide ezt a néhány sort: «Megemlékeztem, mit mond Montesquieu a nagy határra terjedt Respublikák felől; megemlékeztem, hogy Franciaország Európában és nem

¹ L.: Eckhardt S.: *A francia forradalom eszméi Magyarországon*.

Amerikában fekszik. ... eszembe jutott, hogy hazánkat mely szerencsétlenné tette, hogy örökség szerint való kormányzói nem voltak és hogy Lengyelország azért tűnt el Európa superficiéséről s Bonapartét egy nagy és jó embernek néztem ... és hogyha rajtunk állana a választás, bizonyosan inkább élnénk egy jó fejedelmi igazgatás, mint republikai kormány alatt, ahol minden órában félni lehet a tűz kigyulladásától és a guillotinenak vérontásától.» (III. 290.) Montesquieu-t az emberiség fákyavivői közt emlegeti, a Linnék, Franklinok, Goethék, Raphaelek és Haydnok közt (XI. 141.) — de semmi jel arra, hogy nagy művét fordította volna. Sőt mikor Haller Gábor izeni, hogy fordítani készül az *Esprit des lois*-t, s ha lefordítja, Kazinczynak küldi el először bírálat végett (IX. 402.): Kazinczy a szándékot helyeselhetette, mert Haller «köszöni igyekezetének helyben hagyását» — s ezt aligha tette volna, ha maga gondolt volna lefordítására. Ismeri a kora beli más fordítás-kísérleteket is; Wielandnak már jóval előbb írja, hogy tudomása szerint fordítják Montesquieu-t.

Hogyan került Montesquieu neve Beccaria fordítására? Az, hogy egy ilyen idegen kéz által készítendő fordításhoz «*előszónak*» fordította volna le Beccaria három első fejezetét — elképzelhetetlen. Nem hihetünk mást, mint hogy a kézirat első tulajdonosa az első szöveglapra Montesquieu nevét könnyelműen felírta az *Esprit de lois* fordítását sejtítve benne s helyet adva a további félreértéseknek, melyek szerint majd Montesquieu-fordításnak, majd eredeti dolgozatnak tekintették Beccaria e néhány lapos fordítását.¹

HENCZE BÉLA.

EGY LEDÖLT DIÓFÁHOZ.

Az a nagy jelentőség, mely a nagy nemzeti válságok idején a szabad megnyilatkozás lehetetlensége folytán a magyarság sorsát aggódba figyelő lírikusoknál az allegorikus kifejezésnek jutott, mindnyájunkban kialakított bizonyos beállítottságot allegorikus felfogásra és magyarázatra. Nálunk a legszigorúbb kritikus sem vetette meg a lírai allegóriát, nem tekintették mesterkéltnak modorosságnak, hiszen egy időben az adott viszonyok közt egyetlen lehetséges kifejezésmód volt. Egyes költők hozzászórtak, hogy fájdalomukat más lelkén keresztül fejezzék ki, a nemzet sorsát egyéni szenvedés és küzdés stb. képében lássák, jelenítsék meg és sirassák. Közönség, kritika és irodalomtörténet egy időben szinte a hazafias líra természetes formájának érezte az allegóriát, rejtett célnak látott, ahol csak egyáltalán feltehető volt, még ott is keresve a szemlélet mögött is a burkolt értelmet, ahol a hazafi gondja nyíltan is megnyilatkozott. Így jutott az *allegória* névhez Baróti Szabó Dávidnak — s Berzsenyi-ig a klasszikus ódaköltésnek — méltán legtöbbször becsült darabja, a *Ledölt diófához*. E költemény értékét az önkényuralom után kezdték kiemelni az átszenvedett évek folyamán Arany, Gyulai és főleg

¹ Említsük meg még, hogy Kazinczy nálunk Beccaria első fordítója. Jóval később lefordítja Császár Ferenc, aki első fordítónak tudja magát; a mű József nádornak ajánlva Zágrábban jelent meg 1834-ben. Ujra csak a 80-as években fordítja le Tornai János jogi tanár, aki Császáron kívül más fordítót szintén nem ismer maga előtt. Kazinczy tehát töredékével megelőzte a magyar jogászvilágot.